

IZ KULTURNE ISTORIJE NARODA BOSNE I HERCEGOVINE

Alija Bejtić

KO JE GRADIO ARSLANAGIĆA MOST

Takozvani Arslanagića most na Trebišnjici je, bez sumnje, veličanstveno djelo historijske arhitekture. Kao takav zaokupljao je i um i srce. O njemu su se isplele i legende, od kojih jedna kazuje, veoma je značajno, da ga je podigao nekakav Kustura, a i napisalo se toliko članaka, i popularističkih i stručnih, da bi samo njihovi naslovi popunili nekoliko kucanih strana. Godine 1972. izašla je prilikom dovršetka prenosa mosta na novu lokaciju i zasebna spomenica.¹

U objavljenim radovima i domaćoj historiografiji uopće postoje različite tvrdnje o tome mostu, koje se mogu svesti na ovo: most nosi današnji naziv po nekom licu Arslanagiću kao zakupniku carine na toj čupriji; most je osnovao u 16. vijeku veliki vezir Mehmed-paša Sokolović, a izvodio ga je jedan od majstora iz škole velikog arhitekta Kodža Sinana; kula na mostu, koja se mogla vidjeti još do pred prvi svjetski rat, nastala naknadno kao nadogradnja. Sve su to, međutim, improvizacije i zablude.

1. O imenu mosta

Današnji naziv mosta uveden je tek u austrougarskom periodu. Ime se najprije odnosilo na samo selo kraj mosta, koje se inače zvalo Most, a potom vremenom prenijelo se i na samu čupriju.

¹ Arslanagića most — Trebinje. Povodom prenošenja mosta 1976—1972. godine, odgovorni urednik Džemal Čalić, Trebinje 1972.

To selo je zaista postojbina široko razgranate porodice Arslanagića pa upravo po njoj i naziv Arslanagića Most. Iz toga se vidi da se ime odnosi na cjelovito pleme Arslanagića u tome mjestu, a ne na neku individualnu ličnost iz te porodice, kako se obično misli i izgovara to ime danas kao naziv i sela i mosta. Da je to tako, govore stariji spomeni sela i čuprije, u kojim nema uopće navedene oznake pripadnosti. Čuprija se zove jednostavno most, trebinski most i veliki most (podaci iz 1694. i 1867), a po tome mostu i selo se navodi u domaćim izvorima pod imenom Most², a u turskim vrelima više se Most (Küprü köy karyesi), Veliki Most (Džisr-i kebir karyesi) i doslovno Most karyesi.³ Da je to tako, govori i podatak da ot St. Delić, učitelj iz onoga kraja, pišući baš o mostu, još 1891. most zove jednostavno čuprija na Mostu, daje mu čak i takav naziv.⁴

2. Sokolovića most je bio i nestao

Uvjerenje da je Arslanagića most gradio Mehmed-paša Sokolović raširilo se u novije vrijeme, upravo od 1964. na osnovu jednog članka Vojislava J. Đurića u beogradskom listu Politici.⁵ Našavši jedan podatak u dubrovačkom arhivu, u kojem se izričito navodi 1575. godine most na Trebišnjici Mehmed-paše (Sokolovića), autor članka je tu Sokolovićeve građevinu poistovjetio sa Arslanagića mostom, iako za to nije imao nikakva uporišta u samoj vijesti, niti u kojim drugim izvorima. Ne treba nimalo sumnjati u zapis da je bio most na Trebišnjici kao Sokolovićeve zadužbina,⁶ ali je sasvim izvjesno i to da je to sasvim drugi objekat, da je bio veoma kratka vijeka i da je već 1580. godine bio uništen i nikada se više nije obnovio. Oslonac za taj podatak nalazi se u izvještaju jednog ondašnjeg očevidca, u dnevniku mletačkog baila Pavla Kantarinija.

² Podatak iz Hist. arhiva u Dubrovniku (HAD) u članku M. Kapidžića *Veze Dubrovnika i Hercegovine u XVIII vijeku*, Kalendar Gajret 1940, 108. Pominje se hadži Omeraga Arslanagić na »Mostu«.

³ Trebinski siđžili u Orijentalnom institutu u Sarajevu, br. 50 (god. 1285 = 1868), list 9b, 21b, 25b i 87b, br. 51 (god. 1291—1296 = 1874—1878), list 3 (broj akta 455), list 11 b (akt br. 504) i akt br. 27.

⁴ St. Delić, *Čuprija na Mostu*, Glasnik Zem. muzeja, III/1891. Tu su pripočene tri legende o gradnji mosta, a u jednoj od njih pripisuje se pomenutom Kusturi.

⁵ Vojislav J. Đurić, *Na Trebišnjici most*, Politika, br. od 1—3 maja 1964. Isti zapis u HAD-u koristio je i T. Popović, *Turska i Dubrovnik u XVI veku*, Beograd 1973, 310, ali on taj Mehmed-pašin most ne identifikira sa današnjim Arslanagićevim.

⁶ Mehmed-pašin karavan-saraj na obali Trebišnjice i kameni most na toj rijeci, za koji se ne veli čiji je, navodi i francuski putopisac Pjer Leskolopje u martu 1574. Nešto više od godine prije toga, upravo u januaru 1573, jedan drugi francuski putnik, Filip Difren-Kaney preveo se preko glavnog toka Trebišnjice barkom. Iz ta dva podatka proizilazi da je Mehmed-pašin most na Trebišnjici dovršen između januara 1573. i marta 1574. Isp. Mih. Dinić, *Tri francuska putopisca XVI veka o našim zemljama*, Godišnjica Nikole Čupića, XLIX/1940, 96—97 i 110—112.

koji je ostao, začudo, nepoznat svima onima koji su pisali o Arslanagića mostu kao tobožnjem Sokolovića zadužbini. Ballo P. Kontarini, idući iz Dubrovnika put Trebinja, doslovno piše (po prijevodu P. Matkovića): »Jutrom krenuše ravninom duž pomenute rijeke k mostu Trebine, gdje je Mehmed paša sagradio za putnike taj most i olovom pokriven karavansaraj... Budući da je plaha voda — veli izričito Kontarini o sudbini mosta — bila odnijela kameni most od tri luka, dva čamca prevezoše toware i ljude, a konji su prepili Spasovdan, a to znači da je most bio pa nestao najkasnije u maju 1580. I poslije mu zaista noma više nikakva pomena.

Dokaz da se tu radi o sasvim drugom mostu nije samo u vijesti da je vezirov most voda odnijela nego, još više i najupečatljivije, u Kontarinijevu opisu nestalog mosta: vezirov most je, navedeno je, sa tri luka, a Arslanagića je, kako znamo, sasvim nešto drugo: dva velika i dva manja (rasteretna).

Dakle, već po iznesenim podacima most Mehmed-paše Sokolovića i današnji Arslanagića most su sasvim dva različita objekta. Oni nisu identični čak ni po lokaciji. Naime, na razmaku između sadašnje i bivše lokacije Arslanagića mosta postoje i danas još sasvim vidljivi zidani ostaci mostovne gradnje, i to je, bez ikakve sumnje, položaj nestalog Sokolovićeve mosta.

3. Most je zadužbina Hajdarbega Kusturice

Pitanje graditelja i osnivača monumentalnog objekta na Trebišnjici ponovo je vraćeno na polaznu tačku našega znanja o tome djelu. Već je i time učinjena ispravka jednog važnog pitanja domaće historiografije. Međutim, danas smo u prilici da proniknemo u ime, čak i identitet stvarnog osnivača toga mosta.

Sasvim određene podatke u tome pogledu, koje je u najnovije vrijeme iznio Gligor Stanojević raspravljajući o operacijama u morejskom ratu, sadrži jedan izvještaj mletačkog providura u Kotoru, pisan 15. marta 1696. Tu se kazuje da su (koji dan prije datiranja izvještaja) kotorski hajduci ubili u gatačkom polju 18 »Turaka«, a među njima i »Ajdarbega Kusturčića, koji je o svom trošku podigao most kod trebinjskog manastira.«⁷

Vijest saopćavamo onako kako ju je donio G. Stanojević. Nimalo nije teško u tome saopćenju prepoznati pravo ime osnivača mosta, Hajdarbega Kusturice, jer se, očito, radi o članu poznate istoimene hercegovačke porodice iz okoline Biće (neposredna blizina Trebinja), gdje i danas živi.

⁷ Peter Matković, *Putovanja po balkanskom poluostrvu XVI veka*, Rad Jug. akademije, knj. 124, Zagreb 1895, 62—63.

⁸ Gligor Stanojević, *Jugoslovenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI—XVIII vijeka*, Beograd 1970, 396.

Da se ovdje radi upravo o današnjem Arslanagića mostu pokazuju dvije indikacije, koje se čak superponiraju: prvo, nijedan izvor, niti trag na terenu ne ukazuje na koju drugu lokaciju na Trebišnjici gdje bi mogao postojati Hajdarbegov most (pozivanje na trebinjski manastir, u zvaru manastir Tvrdoš, razumljivo je jer je taj manastir bio i za providura i za Mletačku Republiku najpoznatiji orijentacioni objekat u tome kraju); drugo, već navedena legenda u biti u potpunosti se slaže sa stvarnim izvještajem u pogledu prezimena osnivača mosta: Kustura i Kusturčić, što je u osnovi jedno te isto. Time se, uz put da navedemo, i u ovom slučaju pokazuje moguća važnost i osnovanost narodne tradicije kad su u pitanju historiografska istraživanja i zaključivanja.

Ima i treći i posredni podatak da se ovdje radi isključivo o Arslanagića mostu: u navodu da je ubijeni Hajdarbeg Kusturica, graditelj mosta kod trebinjskog manastira, vidi se sasvim izrazita misao providurova da što jače naglasi značaj ličnosti Hajdarbega Kusturice i njegovu likvidaciju, a iz toga slijedi da je njegov most veliko i značajno djelo, što, zaista, i važi za Arslanagića most.

Podatak o vremenu pogibije Hajdarbega Kusturice kao graditelja današnjeg Arslanagića mosta, a to je prva polovina marta 1696, otvara vrata i za rješenje druga dva važna pitanja: vrijeme nastanka djela i školu iz koje potječe projektant monumenta. Isamog datuma pogibije osnivača mosta, bez obzira u kojem se njegovu životnom vremenu to dogodilo, proizilazi da most nije djelo šesnaestoga vijeka, koji smo dosada uzimali kao kvalitativnu i kvantitativnu kulminaciju graditeljstva osmanskog perioda u Bosni i Hercegovini, nego da je nastao tek u sedamnaestom vijeku, a to je sasvim drugi akcioni period od onoga u koji se dosada stavljala gradnja mosta. Može se, međutim, gotovo sasvim sigurno odrediti i uže vrijeme nastanka mosta: druga polovina sedamnaestog vijeka bilo je vrijeme dva velika rata, koji su se odvijali i u Hercegovini, kandijskog 1645—1669, i morejskog 1684—1699, za koje je, kao i za druge, važila maksima *inter arma silent Musae*. Proizilazi kao najveća vjerovatnost da je most građen između ta dva rata, a to je doba 1669—1684. U svakome slučaju most je bio dovršen najkasnije te posljednje godine kad se javlja, kako ćemo pokazati, prvi poznati pomen toga mosta.

Takvom determinacijom gradnje rasvjetljava se i pitanje graditelja toga mosta, a i to je za nauku važno utvrditi: da to ni u kojem slučaju nisu mogli biti ni Mimar Sinan (umro 1588), ni njegovi izravni učenici. Bez obzira ko je, odnosno odakle je bio vođa i drugi vrstama gradnje u Bosni i Hercegovini može se sasvim sigurno reći, da su sami izvođači toga djela bili domaći majstori, u svakom slučaju vrsni i čuveni dubrovački kamenoresci i zidari.

Pojava mosta Hajdarbega Kusturice kao vanrednog arhitektonskog djela predstavlja pravo iznenađenje u odnosu na vrijeme

u kojem je nastalo, jer se poslije Mimara Sinana i vremenaskog djelokruga njegovih izravnih učenika, a to je drugi desetak stolomna-ostog vijeka, ne pojavljuju gotovo nopće na prostoru Turske Carevine, pa tako ni u Bosni i Hercegovini, velike građevine kao značajna arhitektonska ostvarenja. I pored svaga toga Kusturidina zaprija nije usamljeno djelo onoga vremena na našem tlu: potpuno u isto vrijeme nastala je i čuvena konjičica kamena ćuprija, o čemu ćemo nove podatke iznijeti drugom prilikom.

Iz drugih izvora saznajemo i nešto više o omivaču mosta: bio je krupan feudalac, zaim i u okviru svoga zemeta imao Volučac, Slivnicu, Glavsku, Poljice i Kremen-Do, a to su sve sela južno i jugozapadno od Trebinja. Pominje se 1687. i oko te godine pod imenom zaim Hajdarbeg i ističe kako se zauzima za svoje kćerke iz navedenih sela kada su ih uznemiravali dubrovački podanici i činili im zulume.* Položaj navedenog zemeta dokaz je, možda, i izravnog razloga Hajdarbegove ideje da gradi most na mjestu gdje je bio, jer je to neposredna blizina njegova feuda.

4. Stražarska kula

Ona kućica, zapravo mala kapi-kula na Arslanagića mostu, koja se može vidjeti jedino još na starim fotosima, nije nipošto, kao što se također misli i piše, naknadna, nego originalna građnja, nastala vremenski uporedo sa samim mostom. Imala je zadaću kontrolne stanice trgovačkih tovara u mirno doba i strateškog zaposjednutog punkta u ratnim godinama. Prvi, najstariji pomen tog objekta sačuvao je onovremeni mletački historičar Pietro Garzoni iznoseći da su god. 1694. mletačke jedinice u okolini Trebinja uništile manastir Tvrdoš, a na »velikom mostu« utvrđenu stražarsku kulu, da se »Turci« ne bi opet utvrdili.¹⁰ Vijesti o toj stražarnici imamo i u dubrovačkom arhivu. Tako se zna da je na tome mostu bila putna carina zvana još i klančarima i da su god. 1684. neki Novljani prigrabili službu pandura na tome mostu (prvi poznati pomen mosta!), što samo po sebi ukazuje da je u tu svrhu postojala stražarska kula na objektu.¹¹ Iz god. 1713. imamo i konkretniji podatak: tada je trebinjski kapetan Osman (Resulbegović) sagradio na trebinjskom mostu vrata od jake građe da kontrolirše toware, jer su Dubrovčani intervenisali da tovari iz Bosne ne idu na Novi i Risan, koji su bili na mletačkom teritoriju.¹²

* Zapisnici iz HAD-a, Vlad. Skarić, Trebinje u XVIII vijeku, Glasnik Zem. muzeja, god. 1933, 45.

¹⁰ Pietro Garzoni, *Istoria della republica di Venezia in tempo della sacra lega...*, Tom 1, Venecija 1712, 461.

¹¹ Vl. Skarić, nav. rad, 55. i 56.

¹² Ibidem, 57.

